

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De nieuwe voorwaardelijke invrijheidstelling: Een empirische analyse van roestige retoriek

Arnoldus, K.; Keijser, J.W. de

Citation

Arnoldus, K., & Keijser, J. W. de. (2022). De nieuwe voorwaardelijke invrijheidstelling: Een empirische analyse van roestige retoriek. *Proces: Tijdschrift Voor Strafrechtspleging*, 101(3), 143-157.
doi:10.5553/PROCES/016500762022101003002

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3422658>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

PEER REVIEWED

De nieuwe voorwaardelijke invrijheidstelling

Een empirische analyse van roestige retoriek

Kimberly Arnoldus & Jan de Keijser*

1. Inleiding

In juli 2021 is het Wetsvoorstel straffen en beschermen in werking getreden.¹ Hiermee is de voorwaardelijke invrijheidstelling (v.i.) op twee punten aangepast. Het recht op v.i. is niet meer vanzelfsprekend. Voorheen had iedere gedetineerde recht op v.i., behalve als door de rechter werd bepaald dat in een individueel geval de v.i. niet geschikt was. In het nieuwe stelsel bepaalt het Openbaar Ministerie na twee derde van de opgelegde onvoorwaardelijke gevangenisstraf² voor iedere gedetineerde of deze in aanmerking komt voor v.i. Ook de duur van de v.i. is aangepast. Vóór de wetswijziging kwamen gedetineerden na twee derde van de opgelegde gevangenisstraf voorwaardelijk vrij. De omvang van de v.i. blijft in het nieuwe stelsel een derde van de opgelegde straf, maar is ze gemaximeerd op twee jaar.³

In de memorie van toelichting (MvT)⁴ bij het wetsvoorstel zet de oud-minister voor Rechtsbescherming Sander Dekker de redenen voor de wetswijziging uiteen. Hij meent dat de v.i. als onderdeel van detentiefasering verbeterd moet worden. De geleidelijke toekenning van vrijheden, met als laatste stap de v.i., moet bijdragen aan de voorbereiding op de terugkeer in de samenleving en recidive verminderen. Volgens Dekker is het voor een effectieve tenuitvoerlegging van gevangenisstraffen van belang dat straffen volledig ten uitvoer worden gelegd. Een v.i. van twee jaar voldoet volgens hem om het reeds in detentie begonnen resocialisatieproject te voltooien. Voorts wijst de minister op een gebrek aan geloofwaardigheid en legitimiteit van gevangenisstraffen in Nederland. 'Een dader die ver voor het einde van zijn celstraf alweer op vrije voeten komt, dat voelt onrechtvaardig en is niet uit te

* K. Arnoldus is masterstudent Forensische Criminologie aan de Universiteit Leiden. Prof. dr. J.W. de Keijser is hoogleraar Criminologie aan de Universiteit Leiden.

1 'Gedetineerden vanaf vandaag maximaal 2 jaar voorwaardelijk vrij', te raadplegen via www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/07/01/gedetineerden-vanaf-vandaag-maximaal-2-jaar-voorwaardelijk-vrij.

2 Bij een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van één tot twee jaar wordt de v.i. bepaald op een derde van het deel dat langer duurt dan twaalf maanden.

3 *Kamerstukken II* 2018/19, 35122, nr. 3; art. 6:2:10 Wetboek van Strafvordering; Aanwijzing voorwaardelijke invrijheidstelling; P. Schuyt, 'Voorwaardelijke invrijheidstelling: het beeld en de werkelijkheid', *Sancties* 2019, 1, p. 5-13.

4 *Kamerstukken II* 2018/19, 35122, nr. 3, p. 2-3.

leggen aan slachtoffers. Dat gaat daarom vanaf vandaag veranderen: straf is straf.⁵ Dekker verwijst daarnaast naar zijn visie *Recht doen, kansen bieden*, waarin hij stelt dat ‘de geloofwaardigheid en legitimiteit van ons hele strafrechtstelsel staat of valt met de daadwerkelijke uitvoering van opgelegde straffen. De samenleving verlangt vergelding van aangericht kwaad, genoegdoening voor het slachtoffer en de samenleving als geheel, en zo weinig mogelijk herhaling’.⁶ De verkorting van de v.i. moet bijdragen aan het maatschappelijk draagvlak voor gevangenisstraffen. Een te groot verschil tussen de opgelegde en de daadwerkelijk uitgezeten gevangenisstraf tast de geloofwaardigheid aan en ondermijnt het rechtvaardigheidsgevoel van de samenleving.⁷ De minister verbindt dit met het concept vergelding. Hij lijkt er abusievelijk van uit te gaan dat vergelding impliceert dat het feitelijk uitgezeten strafdeel zo lang mogelijk dient te zijn. Deze bijdrage begint met een theoretische uiteenzetting over het concept vergelding en hoe dit zich verhoudt tot de retoriek van de nieuwe v.i. Vervolgens zal aan de hand van een empirisch onderzoek gekeken worden of de verandering van de v.i. kan bijdragen aan het maatschappelijk draagvlak voor gevangenisstraffen in Nederland. Hierbij wordt de volgende onderzoeksvraag gehanteerd: ‘In hoeverre heeft het type v.i. invloed op de waardering van gevangenisstraffen door Nederlandse burgers?’

1.1 Reacties op het wetsvoorstel

Op de wetswijziging is door verschillende adviesorganen en wetenschappers kritisch gereageerd. Voorafgaand aan de wetswijziging heeft de Erasmus Universiteit Rotterdam⁸ onderzoek gedaan naar de effectiviteit van de v.i. Hierin wordt geconcludeerd dat de v.i. vóór de wetswijziging al adequaat was ingericht. Van een verlening van de v.i. van rechtswege was in de praktijk geen sprake. Er was voldoende ruimte voor persoonsgericht maatwerk teneinde recidive te voorkomen. Wat dat betreft was er onvoldoende grond om de bestaande v.i. aan te passen.⁹ Daarnaast zijn zorgen geuit over de gemaximeerde termijn van twee jaar. De Raad voor de rechtspraak¹⁰ vraagt zich af of de doelen van de v.i. wel bereikt kunnen worden. Pas twee jaar voor het einde van de gevangenisstraf kan worden begonnen met het re-integreren in de samenleving. Dit kan te kort zijn voor iemand die al langere tijd in detentie verblijft. Ook de onderzoekers van de Erasmus Universiteit uiten hun zorgen over de periode van twee jaar. Dit lokt mogelijk calculerend gedrag uit, met als gevolg dat gedetineerden de laatste twee jaar liever uitzitten dan dat ze gedurende die termijn onder toezicht komen te staan. Een calculerende gedetineerde

5 ‘Gedetineerden vanaf vandaag maximaal 2 jaar voorwaardelijk vrij’, te raadplegen via www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/07/01/gedetineerden-vanaf-vandaag-maximaal-2-jaar-voorwaardelijk-vrij.

6 Ministerie van Justitie en Veiligheid, *Recht doen, kansen bieden. Naar effectievere gevangenisstraffen*, juni 2018, p. 4, te raadplegen via www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/06/18/tk-bijlage-visie-recht-doen-kansen-bieden.

7 *Kamerstukken II* 2018/19, 35122, nr. 3, p. 31.

8 J. uit Beijerse e.a., *De praktijk van de voorwaardelijke invrijheidstelling in relatie tot speciale preventie en re-integratie*, mei 2018, te raadplegen via www.eerstekamer.nl/overig/20180605/rapport_de_praktijk_van_de/meta.

9 Zie Schuyt 2019, p. 9.

10 *Kamerstukken II* 2018/19, 35122, nr. 4, p. 4.

die toezicht uit de weg wenst te gaan komt dan zonder enige vorm van re-integratie terug in de samenleving.¹¹ Onderzoek moet uitwijzen of dit daadwerkelijk het geval zal zijn.

1.2 Vergelding en punitiviteit

Terwijl vooral twijfels zijn geuit over de verhoogde effectiviteit van de nieuwe v.i. in termen van speciale preventie, is een ander fundamenteel doel van de wetswijziging goeddeels buiten schot gebleven: meer geloofwaardigheid en legitimiteit van gevangenisstraffen. Volgens Dekker dienen gevangenisstraffen recht te doen aan vergelding: de samenleving verlangt vergelding van aangericht kwaad en genoegdoening voor het slachtoffer. Vergelding wordt in de MvT gedefinieerd als 'leedtoevoeging aan de dader en herstel van door de dader veroorzaakt leed'.¹² De redenering wordt problematisch wanneer gesteld wordt dat het verkorten van de v.i. beter recht doet aan deze vergelding. In kringen van politiek en beleid, zo kennelijk ook door Dekker, wordt vaak gemeend dat vergelding gelijk staat aan streng straffen. De visie is dat langer uitgezeten onvoorwaardelijke straffen strenger en dus meer vergeldend zijn en dat strengere straffen de geloofwaardigheid en legitimiteit van het systeem ten goede komen: 'Effectieve tenuitvoerlegging van gevangenisstraffen dient dus een dubbel doel: zowel vergelding als het verminderen van recidive'.¹³ Achter deze redenering gaat een misvatting schuil met betrekking tot het begrip vergelding.

In de wetenschappelijke literatuur wordt met vergelding proportionele leedtoevoeging bedoeld. Het toegevoegde strafleed dient proportioneel te zijn aan de ernst van het gepleegde feit en de mate van verwijtbaarheid. Bij de afweging van verwijtbaarheid kunnen persoonlijke omstandigheden van de verdachte een rol spelen. Onschuldigen komen niet in aanmerking voor straf, en de leedtoevoeging mag niet zwaarder zijn dan hetgeen proportioneel is.¹⁴ Die proportionaliteit is de ruggengraat van vergelding en wordt bepaald door de principes van *gelijkheid*, *rangorde* en *onderlinge verhoudingen*.¹⁵ Gelijkheid indiceert dat delicten van gelijke ernst in gelijke mate bestraft dienen te worden. Rangorde betekent dat als delict B ernstiger is dan delict A, de straf voor B zwaarder moet zijn dan de straf voor A. En het beginsel van onderlinge verhoudingen betekent dat als C veel erger is dan B en B iets erger dan A, de straffen voor A, B en C die onderlinge verschillen moeten weerspiegelen. Merk op dat in deze beginselen van ordinale proportionaliteit met geen woord gerept wordt over hard straffen. Vergeldende straffen kunnen ook lichte straffen zijn, zolang zij zich op de juiste wijze verhouden tot de drie beginselen. Waar we exact op een schaal van licht tot zwaar straffen dat systeem van proportioneel vergelden-

11 Schuyt 2019, p. 11; Uit Beijerse e.a. 2018, p. 145.

12 *Kamerstukken II* 2018/19, 35122, nr. 3, p. 5.

13 *Kamerstukken II* 2018/19, 35122, nr. 3, p. 5.

14 C. Beccaria, 'On Crimes and Punishments', in: C. Beccaria, J. Parzen & A. Thomas (red.), *On Crimes and Punishments and Other Writings*, Toronto: University of Toronto Press 2008; N. Walker, *Why punish?*, Oxford: Oxford University Press 1991.

15 A. Von Hirsch, 'Proportionate sentences: A desert perspective', in: A. Von Hirsch, A. Ashworth & J. Roberts (red.), *Principled Sentencing: Readings on theory and policy*, Portland: Hart Publishing 2009, p. 115-125.

de straffen verankeren, is een ander vraagstuk,¹⁶ maar dat is niet definiërend voor de mate waarin een straf vergeldend is. Vergelding en punitiviteit zijn dus verschillende zaken.¹⁷

In het kader van de v.i. betekent dit dat langere tenuitvoerlegging van gevangenisstraffen niet per definitie recht doet aan vergelding. Het nieuwe stelsel brengt de proportionele leedtoevoeging, zoals zojuist gedefinieerd, eerder in gevaar. De v.i. conflicteert al snel met het eerste beginsel van proportionaliteit: gelijkheid. Terwijl de opgelegde straf voor twee gelijkwaardige delicten dezelfde kan zijn, zal in het nieuwe stelsel de ene veroordeelde een langere straf uitzitten dan de andere. Het verschil tussen beide kan twee jaar zijn. Vóór de wetswijziging was het mogelijk de v.i. achterwege te laten, hetgeen ook conflicteert met het gelijkheidsbeginsel. In de praktijk gingen van de 1100 gedetineerden die jaarlijks in aanmerking kwamen voor de v.i., ongeveer 1000 daadwerkelijk met v.i.¹⁸ Dat de beslissing over het toekennen van de v.i. in het nieuwe stelsel in de regeling omschreven staat, zorgt naar verwachting voor meer differentiatie in vergelijking met de situatie van vóór de wetswijziging. In die zin lijkt het oude stelsel zich juist beter te verhouden tot vergelding dan het nieuwe.

1.3 Geloofwaardigheid en legitimiteit

Uit de koppeling van het wetsvoorstel met de begrippen geloofwaardigheid en legitimiteit vallen twee zaken op te maken. De redenering van Dekker lijkt ervan uit te gaan dat er wat mis is met die geloofwaardigheid en legitimiteit. Bovendien, en dat is meer expliciet aanwezig in de retoriek van de MvT, zouden geloofwaardigheid en legitimiteit van het systeem vergroot worden door gevangenen een langer deel van de onvoorwaardelijke straf uit te laten zitten.

Dat de strafoplegging in Nederland niet altijd kan rekenen op maatschappelijk draagvlak is een onderwerp van menig wetenschappelijk onderzoek dat zich bezighoudt met punitiviteit in de samenleving.¹⁹ Er bestaat discrepantie tussen de opgelegde straffen door rechters en de gewenste straffen van de samenleving, in de literatuur aangeduid als de 'punitiviteitskloof'. De opgelegde straffen worden door de samenleving over het algemeen als te mild ervaren.²⁰ Deze discrepantie komt ook terug wanneer de strafoordelen van rechters worden vergeleken met de strafoorde-

16 Dit is het vraagstuk van kardinale proportionaliteit, zie A. Von Hirsch, 'The Principle of Proportionality', *Crime and Justice* 1992, 16, p. 55-98.

17 R. Frase, *Just Sentencing: Principles and Procedures for a Workable System*, Oxford: Oxford University Press 2013; J.W. de Keijser, 'Straftheorieën in de praktijk', in: P.J. van Koppen e.a. (red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer 2010, p. 191-207.

18 Uit Beijerse e.a. 2018, p. 66.

19 J.W. de Keijser & H. Elffers, 'Straffen in context. Het effect van referentiekaders op de publieke opinie over straf', *Tijdschrift voor Criminologie* 2008, 3, p. 233-247; J.W. de Keijser & H. Elffers, 'Cross-jurisdictional differences in punitive public attitudes?', *European Journal on Criminal Policy and Research* 2009, 1/2, p. 47-62; J.W. de Keijser, P.J. van Koppen & H. Elffers, 'Bridging the gap between judges and the public? A multi method study', *Journal of Experimental Criminology* 2007, 2, p. 131-161; A. Wennekers e.a., *De sociale staat van Nederland 2019*, september 2019, te raadplegen via www.scp.nl/publicaties/publicaties/2019/09/10/de-sociale-staat-van-nederland-2019.

20 De Keijser & Elffers 2008, p. 233; De Keijser & Elffers 2009, p. 48; De Keijser, Van Koppen & Elffers 2007, p. 132; Wennekers e.a. 2019, p. 267.

len van leken.²¹ Naar verwachting van de minister zal de langere daadwerkelijke tenuitvoerlegging van gevangenisstraffen voor meer maatschappelijk draagvlak zorgen. 'De strafexecutie waarbij een groter deel van een langdurige gevangenisstraf daadwerkelijk in de gevangenis wordt doorgebracht, draagt bij aan de geloofwaardigheid van het strafrechtelijk stelsel. Daarom vindt de regering dat de tijd die daadwerkelijk in detentie wordt doorgebracht en de opgelegde straf weer meer met elkaar overeen moeten komen.'²² Dit vermoeden lijkt bevestigd te worden door een onderzoek van het ministerie van Justitie en Veiligheid (JenV), waarin respondenten werd gevraagd een mening te geven over de v.i. van voor en na de wetswijziging.²³ Hierbij gaf 72% aan het tamelijk tot zeer slecht te vinden dat veroordeelden vrijkomen na twee derde van de opgelegde gevangenisstraf. Daarnaast vond 44% het tamelijk tot zeer goed dat de v.i. wordt veranderd, 35% vond dit zeer slecht. Tegelijkertijd blijkt uit onderzoek dat 73% van de burgers instemt met de volgende stelling: 'In de ogen van het volk zal de rechter nooit streng genoeg straffen'.²⁴ Ook is de mate van punitiviteit van burgers onafhankelijk van ontwikkelingen in strafhoogtes. Een strenger strafklimaat leidt niet per definitie tot meer publieke waardering.²⁵ Ondanks dat kan de roep tot strengere straffen een strenger strafklimaat en -beleid tot gevolg hebben, vooral als die roep wordt ingezet voor electoraal gewin. Dit wordt aangeduid als *populist punitiveness*²⁶ of *penal populism*.²⁷ Het wetsvoorstel lijkt een voorbeeld van beleid waarin gekapitaliseerd wordt op de ongenueanceerde en ongeïnformeerde roep tot strengere straffen. Dit roept de vraag op in hoeverre de verandering van de v.i. daadwerkelijk invloed heeft op de geloofwaardigheid en legitimiteit van gevangenisstraffen. In het resterende deel van deze bijdrage wordt aan de hand van een empirisch onderzoek getracht antwoord te geven op deze vraag.

2. Methoden

2.1 Procedure

Het empirisch onderzoek is een experimentele vignetstudie waarmee onderzocht is of het type v.i. invloed heeft op de waardering van de (daadwerkelijke) duur van gevangenisstraffen door burgers in Nederland. In de periode 2 tot 16 april 2021 zijn beknopte casusbeschrijvingen (vignetten) met vragenlijsten verspreid via Fa-

21 Zie o.a. De Keijser & Elffers 2006, p. 29.

22 *Kamerstukken II* 2018/19, 35122, nr. 3, p. 31.

23 D. Verhue & L. Nieuwenhuizen, *J&V monitor Eerste meting*, december 2019, te raadplegen via www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/12/02/jv-monitor-eerste-meting.

24 J.W. de Keijser, P.J. van Koppen & H. Elffers, 'Op de stoel van de rechter. Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?', *Research Memoranda (Raad voor de Rechtspraak)* 2006, 2, p. 1-78.

25 H. Elffers e.a., 'Newspaper injuries. A field experiment concerning the effect of information on attitudes towards the criminal justice system', *Journal of Experimental Criminology* 2007, 2, p. 163-182.

26 A.E. Bottoms, 'The philosophy and politics of punishment and sentencing', in: C.M.V. Clarkson & R. Morgan (red.), *The politics of sentencing reform*, Oxford: Clarendon Press 1995, p. 17-50.

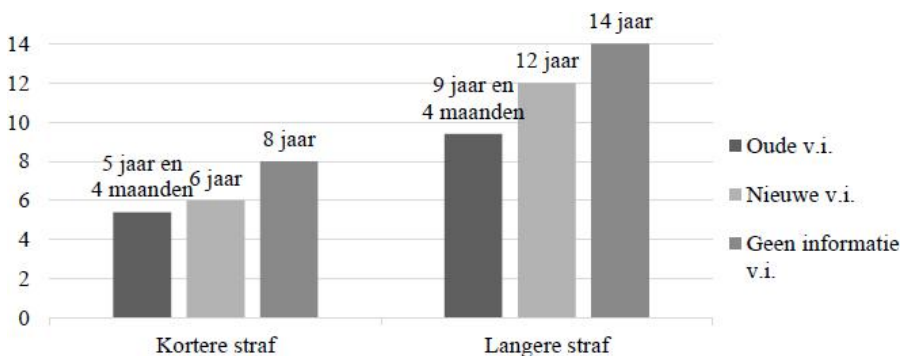
27 J.V. Roberts e.a., *Penal populism and public opinion: Lessons from five countries*, Oxford: Oxford University Press 2003.

cebook, WhatsApp en Nextdoor (zie bijlage 1). Voor het maken en verspreiden van de vragenlijst is gebruikgemaakt van Qualtrics, waarbij participanten via een link online de vragenlijst konden invullen. Vervolgens is participanten gevraagd deze link te delen met hun netwerk. Participanten hebben een vignet voorgelegd gekregen waarin een fictieve doodslagzaak wordt omschreven en een gevangenisstraf wordt opgelegd.²⁸ Na het lezen van het vignet is hun gevraagd hoe zij de hoogte van de opgelegde gevangenisstraf waarderen ('Wat vindt u van de hoogte van de opgelegde gevangenisstraf?') en hebben zij nog een aantal vragen beantwoord, welke hierna worden toegelicht.

2.2 Onderzoeksdesign

In het vignet zijn twee factoren gemanipuleerd, de straflengte en het type v.i. De factor 'straflengte' kent twee niveaus: kort of lang, respectievelijk acht en veertien jaar gevangenisstraf. In alle experimentele condities is dezelfde eis van de officier van justitie (elf jaar onvoorwaardelijk) en dezelfde maximale wettelijke gevangenisstraf (vijftien jaar onvoorwaardelijk, art. 287 Wetboek van Strafrecht (Sr)) genoemd. De factor 'type v.i.' kent drie experimentele niveaus. Een vignet kan (1) geen informatie over de v.i. bevatten, (2) informatie bevatten over de daadwerkelijk uitgezeten gevangenisstraf onder de oude v.i. of (3) over de daadwerkelijk uitgezeten gevangenisstraf onder de nieuwe v.i. De variant waarbij geen informatie over de v.i. wordt vermeld, kan gezien worden als controleconditie. De verwachting daarbij is dat een leek de opgelegde gevangenisstraf interpreteert als de volledig uit te zitten straf, zonder hierbij te denken aan een v.i. Het experiment heeft een 3 x 2 *between subjects design* met zes experimentele condities (zie figuur 1). Respondenten zijn *at random* toebedeeld aan een van de experimentele condities.

Figuur 1 Gevangenisstraf per experimentele conditie

In dit onderzoek is gekozen voor een *between subjects design*, waarbij participanten een vignet zonder informatie over de v.i. óf een vignet met informatie over de oude óf nieuwe v.i. hebben gekregen. Zij konden dus geen vergelijking maken tussen de

28 Het beschreven delictsscenario en de daarbij behorende opgelegde gevangenisstraf zijn gebaseerd op jurisprudentie. Zie bijv. Rb. Breda 12 november 2007, ECLI:NL:RBBRE:2007:BB7850; Rb. Amsterdam 2 maart 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BL6138.

twee regelingen. Uitgaande van de punitieve mening in de samenleving en het voornoemde onderzoek van het ministerie van JenV²⁹ is de verwachting dat straffen onder de nieuwe v.i. meer waardering krijgen wanneer zij gecontrasteerd worden met straffen onder de oude v.i. Deze vergelijking is echter niet realistisch; de twee v.i.-regelingen kunnen niet naast elkaar bestaan. De strafwaardering na het wijzigen van de v.i. wordt het meest valide onderzocht door die waardering van iedere variant onafhankelijk van elkaar te meten en vervolgens te vergelijken.

2.3 Variabelen

Na het lezen van het vignet is participanten gevraagd een mening te geven over de opgelegde gevangenisstraf in de casus aan de hand van een zevenpuntsschaal van *te licht* via *precies goed* tot *te zwaar* ('Wat vindt u van de hoogte van de opgelegde gevangenisstraf?').³⁰ Ter vergelijking met de uitkomsten van het onderzoek van het ministerie van JenV³¹ is hiernaast de algemene voorkeur voor het type v.i. gevraagd. Op deze manier is het mogelijk de vergelijking van v.i.-regelingen af te zetten tegen de onafhankelijke meting van de waardering in het experimenteel design. Om interferentie met de experimentele opzet te voorkomen is deze vraag naar algemene voorkeur uitsluitend voorgelegd aan participanten die geen informatie over de v.i. hadden gekregen en pas *nadat* zij zich hadden uitgelaten over de strafwaardering. Die respondenten kregen eerst een korte uitleg over de v.i., het doel van de v.i. en de wetswijziging, gevolgd door de vraag welke v.i.-regeling de voorkeur heeft (zie bijlage 1).

In dit onderzoek zijn twee controlevariabelen (covariaten) opgenomen om onverklaarde variantie binnen de experimentele condities te reduceren. Covariaten zijn variabelen waarvan uit onderzoek blijkt dat ze invloed hebben op de afhankelijke variabele en variatie in de scores teweegbrengen die verder onafhankelijk is van de experimentele manipulatie. Het meenemen van covariaten reduceert de onverklaarde variantie en dit maakt het analyseren van het effect van de voorspellers meer accuraat.³² De covariaten in dit onderzoek zijn algemene punitieve houding en vertrouwen in de rechtspraak (zie tabel 1 voor de exacte vraagstelling).

Tot slot is een manipulatiecheck ingebouwd. Om zeker te zijn dat een mogelijk verschil in waardering tussen de verschillende condities het gevolg is van de gemanipuleerde informatie over de v.i., is respondenten gevraagd of zij kunnen aangeven wat de inhoud van de v.i. was in de casus die zij net gelezen hadden. Op deze manier is voorkomen dat mogelijke verschillen in waardering berusten op andere factoren.

29 Verhue & Nieuwenhuizen 2019, p. 27.

30 Gebaseerd op J. van Doorn e.a., 'De rol van slachtoffercompensatie in de publieke waardering van strafoplegging', *Tijdschrift voor Criminologie* 2020, 1, p. 34-47.

31 Verhue & Nieuwenhuizen 2019, p. 27.

32 A. Field, *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*, Thousand Oaks: Sage 2013.

Tabel 1 *Vragen en antwoordmogelijkheden*

Vraag in survey	Schaal/antwoordmogelijkheden
<i>Afhankelijke variabele</i>	
Wat vindt u van de hoogte van de opgelegde gevangenisstraf?	1 (veel te licht) 4 (precies goed) 7 (veel te zwaar)
<i>Algemeen oordeel v.i.</i>	
Welk type voorwaardelijke invrijheidstelling heeft uw voorkeur?	1 Oude regeling 2 Nieuwe regeling 3 Maakt me niet uit
Kunt u uw voorkeur kort toelichten?	Open vraag
<i>Controlevariabelen</i>	
Misdaden worden in Nederland over het algemeen te licht bestraft.	1 (helemaal mee oneens) 4 (neutraal) 7 (helemaal mee eens)
In hoeverre heeft u vertrouwen in de Nederlandse rechtspraak?	1 (helemaal geen vertrouwen) 4 (neutraal) 7 (heel veel vertrouwen)
<i>Manipulatiecheck</i>	
Kunt u aangeven wat de inhoud van de voorwaardelijke invrijheidstelling was in de casus die u net heeft gelezen?	1 Er stond geen informatie over de voorwaardelijke invrijheidstelling in de casus 2 Peter kwam na twee derde van de gevangenisstraf vrij 3 Peter kwam twee jaar eerder vrij 4 Dat weet ik niet meer

2.4 Participanten

In totaal hebben 405 participanten de vragenlijst ingevuld, van wie 272 de manipulatiecheck juist hebben beantwoord en zijn meegenomen in de steekproef. De steekproef bestaat uit 77 mannen (28,5%) en 192 vrouwen (71,1%).³³ De gemiddelde leeftijd is 40 jaar. De meerderheid van de participanten heeft een universitair opleidingsniveau (47%), gevolgd door hbo (33%), mbo (14,8%) en basis- of middelbaar onderwijs (5,2%). Vrouwen en hoger opgeleiden zijn oververtegenwoordigd. De gemiddelde leeftijd is representatief voor Nederland.³⁴ In tabel 2 is weergegeven hoe de participanten zijn verdeeld over de experimentele condities. De experimentele conditie ‘geen informatie v.i.’ heeft relatief minder participanten dan de ‘oude v.i.’- en ‘nieuwe v.i.’-condities. Hier is sprake van selectieve uitval doordat een relatief groot deel de manipulatiecheck fout of niet heeft ingevuld. Een mogelijke verklaring hiervoor is de geneigdheid te gokken, omdat men geen herinnering heeft aan informatie over de v.i. in de casus. Het niet willen toegeven geen herinnering te hebben kan daarnaast zorgen voor het niet invullen van de manipulatiecheck.

33 Drie participanten hebben ‘overig’ ingevuld bij geslacht.

34 Centraal Bureau voor de Statistiek, *Gediplomeerden; leeftijd, onderwijssoort, migratieachtergrond, woonregio*, te raadplegen via opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/71493ned/table?ts=1624793506102; Centraal Bureau voor de Statistiek, *Bevolking; kerncijfers*, te raadplegen via opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37296ned/table?ts=1624793383060.

Tabel 2 *Aantal participanten per experimentele conditie*

		Type v.i.			
		Geen informatie	Oud	Nieuw	Totaal
Straflengte	Kort	29	52	48	129
	Lang	38	55	50	143
	Totaal	67	107	98	272

2.5 Verwachtingen

Omdat wij het doel van de wetswijziging toetsen, houden wij de retoriek van de MvT aan. Dit leidt tot de volgende verwachtingen.

- Een hogere straf krijgt, onafhankelijk van het type v.i., meer waardering dan een lage straf. Dit is in lijn met bevindingen van wetenschappelijk onderzoek waaruit blijkt dat burgers gevangenisstraffen in Nederland te licht vinden.³⁵
- Een gevangenisstraf waarbij geen informatie over de v.i. wordt gegeven, krijgt de hoogste waardering. De nieuwe v.i. krijgt meer waardering dan de oude v.i. Dit komt overeen met de verwachtingen van de minister.³⁶
- Het hiervoor beschreven effect van het type v.i. op de waardering is groter bij een hogere straf dan bij een lagere straf. Het verschil tussen de daadwerkelijk uitgezeten straf onder de nieuwe v.i. en oude v.i. is namelijk groter bij een langere gevangenisstraf dan bij een korte gevangenisstraf.
- De nieuwe v.i. wordt geprefereerd boven de oude v.i. wanneer gevraagd wordt naar de directe vergelijking tussen deze twee regelingen. Dit komt overeen met de resultaten van het onderzoek van het ministerie van JenV.³⁷

Om de verwachtingen te toetsen is een variantieanalyse uitgevoerd, waarbij het hoofdeffect van het type v.i. en van de straflengte en het mogelijke interactie-effect van type v.i. en straflengte op de strafwaardering wordt getoetst. De variabelen ‘algemene punitieve mening’ en ‘vertrouwen’ zijn hierbij als covariaten meegenomen om de ruis (errorvariantie) binnen de groepen te reduceren en hiermee het effect van de voorspellers meer accuraat te kunnen analyseren.

3. Resultaten

In tabel 3 en figuur 2 staat de gemiddelde strafwaardering per experimentele conditie. De gemiddelde score over alle condities is 3,25. De opgelegde gevangenisstraf wordt gemiddeld als te laag ervaren, hetgeen overeenkomt met punitiviteitsonder-

35 De Keijser & Elffers 2008, p. 233; De Keijser & Elffers 2009, p. 48; De Keijser, Van Koppen & Elffers 2007, p. 132; Wennekers e.a. 2019, p. 267.

36 *Kamerstukken II* 2018/19, 35122, nr. 3.

37 Verhue & Nieuwenhuizen 2019, p. 27.

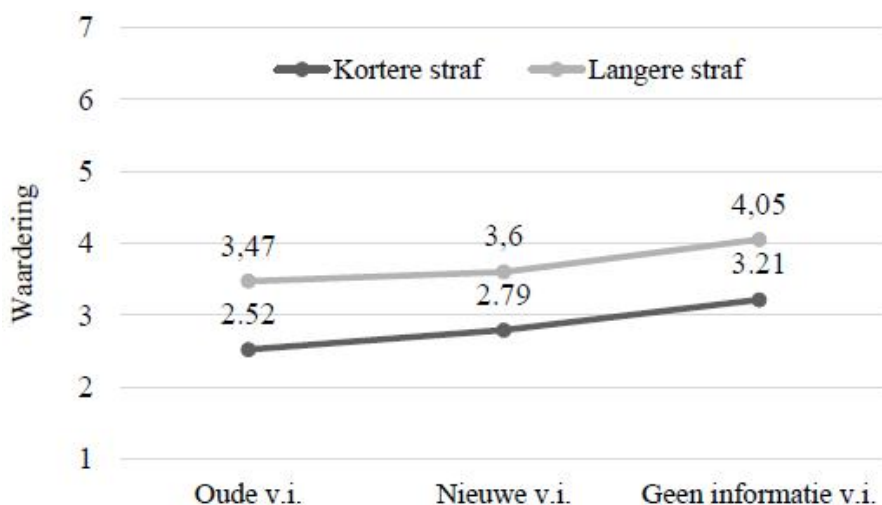
Kimberly Arnoldus & Jan de Keijser

zoek waaruit blijkt dat gevangenisstraffen in Nederland over het algemeen te licht worden bevonden.³⁸

Tabel 3 *Gemiddelde strafwaardering per experimentele conditie*

Type v.i.	Straflengte	Gemiddelde	SD	N
Oud	Kort	2,52	1,23	52
	Lang	3,47	1,36	55
	Totaal	3,01	1,38	107
Nieuw	Kort	2,79	1,17	48
	Lang	3,60	1,25	50
	Totaal	3,20	1,27	98
Geen	Kort	3,21	1,24	29
	Lang	4,05	1,21	38
	Totaal	3,69	1,28	67
Totaal	Kort	2,78	1,23	129
	Lang	3,67	1,29	143
	Totaal	3,25	1,34	272

Figuur 2 *Gemiddelde strafwaardering per experimentele conditie*

In tabel 4 staan de resultaten van de variantieanalyse. Hieruit blijkt dat de covariaten, zoals verwacht, sterk samenhangen met verschillen in strafwaardering *binnen* de experimentele condities. Met name de algemene punitieve houding is verantwoordelijk voor een relatief groot deel van de variantie. Door het toevoegen van

38 De Keijser & Elffers 2008, p. 233; De Keijser & Elffers 2009, p. 48; De Keijser, Van Koppen & Elffers 2007, p. 132; Wennekers e.a. 2019, p. 267.

deze covariaten is het dus mogelijk om zuiverder het effect van de gemanipuleerde factoren straf lengte en type v.i. te schatten.³⁹

Tabel 4 Variantieanalyse voorspellers en controlevariabelen met waardering van de opgelegde gevangenisstraf

	SS	MS	df	F	Partial η^2 ^a
Type v.i.	13,799	6,9	2	5,56*	,040
Straflengte	44,219	44,129	1	35,60**	,119
Type v.i. x straf lengte	1,171	,586	2	,63	,004
Vertrouwen	11,345	11,345	1	9,133*	,033
Algemene punitieve mening	45,619	45,619	1	36,724**	,122
Error variantie	327,938	1,242	264		

* $p < ,05$, ** $p < ,001$.

^a Effect grootte Partial η^2 : klein = ,01, medium = ,06, groot = ,14.⁴⁰

3.1 Het effect van type v.i. op de strafwaardering

Uit tabel 3 en figuur 2 blijkt dat voor beide strafcondities de gemiddelde strafwaardering het hoogst is wanneer geen informatie over de v.i. wordt gegeven in de casus, gevolgd door de versie met informatie over het nieuwe stelsel, en ten slotte de versie met informatie over het oude stelsel. De variantieanalyse in tabel 4 laat zien dat de mate van waardering tussen de verschillende condities significant van elkaar verschilt. Het gaat om een klein tot medium effect.⁴¹ Maar hiermee is nog niet helder welke v.i.-varianties – oud, nieuw of geen informatie – nu precies van elkaar verschillen. Daartoe is een Bonferroni post-hoc test⁴² uitgevoerd waarin ieder van de condities met de andere is vergeleken.⁴³ Uit deze aanvullende toets blijkt dat de waardering tussen de v.i.-typen enkel significant verschilt tussen de *geen informatie* over v.i.-conditie en de *oude* v.i.-conditie. De mate van waardering van de opgelegde gevangenisstraf is significant hoger bij een casus zonder informatie over de v.i. dan bij een casus met informatie over de oude v.i. (respectievelijk 3,69 versus 3,01; zie tabel 3). Tussen de oude en nieuwe v.i.-condities (waardering respectievelijk 3,01 en 3,20) bestaat geen significant verschil. Ook het verschil in waardering tussen de geen informatie over v.i.- en de nieuwe v.i.-conditie is niet significant.

39 Dit wordt geïllustreerd door de F-toets zonder covariaten. De errorvariantie van het model met covariaten is 327,94 tegenover een errorvariantie van 413,26 bij het model zonder covariaten, van in de totaal te verklaren variantie van 484,5. In het model zonder covariaten is zowel type v.i. als straf lengte nog steeds significant. De effectgrootte is bij beide variabelen wel afgenomen naar $\eta^2 = ,038$ bij type v.i. en $\eta^2 = ,106$ bij straf lengte.

40 J.T. Richardson, 'Eta squared and partial eta squared as measures of effect size in educational research', *Educational Research Review* 2011, 2, p. 135-147.

41 Richardson 2011, p. 142.

42 Field 2013.

43 Geen informatie over de v.i. en geen v.i.: $MD = ,634$; $SE = ,195$; $p = ,004$. Geen informatie over v.i. en nieuwe v.i.: $MD = ,434$; $SE = ,199$; $p = ,089$. Oude en nieuwe v.i.: $MD = -,2$; $SE = ,174$; $p = ,758$.

3.2 *Het effect van straflengte op de strafwaardering*

Uit tabel 3 en figuur 2 blijkt dat de mate van waardering van de opgelegde gevangenisstraf hoger is bij een lange gevangenisstraf dan bij een korte gevangenisstraf (respectievelijk 3,67 en 2,78). De variantieanalyse (zie tabel 6) laat zien dat deze verschillen ook statistisch significant zijn. Het effect is groot.⁴⁴

3.3 *De interactie tussen type v.i. en straflengte*

In dit experiment is geen sprake van een interactie-effect tussen het type v.i. en de straflengte op de mate van waardering van de straf.

3.4 *Voorkeur v.i.-regeling*

De participanten in de conditie zonder informatie voorafgaand aan de strafwaardering is gevraagd welk type v.i. hun voorkeur heeft. Van hen gaf 26,9% aan voorkeur te hebben voor de oude regeling en 61% voor de nieuwe regeling. Dit is in overeenstemming met de resultaten van het onderzoek van het ministerie van JenV.⁴⁵ Hiernaast gaf 11,9% aan geen voorkeur te hebben.

Van degenen die voorkeur hebben voor de oude v.i., geven meerdere participanten aan dat deze regeling meer perspectief biedt: 'Als iemand daadwerkelijk spijt betuigt, en laat zien dat hij zijn leven betert, dan geeft de oude regeling meer perspectief. En perspectief is denk ik juist nodig om terugval te voorkomen.' Anderen geven aan dat verhoudingen tussen gevangenisstraffen eerlijker zijn: 'Een derde is in verhouding, terwijl twee jaar op een straf telkens een andere straf oplevert en dat vind ik minder eerlijk.' Participanten die voorkeur hebben voor de nieuwe v.i. geven voornamelijk aan dat de straf in volledigheid uitgezeten moet worden: 'Soms gaat er zoveel jaar van een straf af dat de straf uiteindelijk te licht is voor het delict.'⁴⁶

4. Conclusie en discussie

Met het Wetsvoorstel straffen en beschermen, waarin de v.i. in juli 2021 is aangepast, werd beoogd meer geloofwaardigheid en legitimiteit van gevangenisstraffen te bewerkstelligen. In deze bijdrage is, naast een theoretische analyse, aan de hand van een experimentele vignetstudie onderzocht in hoeverre de verandering van de duur van de v.i. invloed heeft op deze legitimiteit en geloofwaardigheid onder Nederlandse burgers. In deze studie hebben participanten de duur van een gevangenisstraf beoordeeld na het lezen van een delictsscenario.

De resultaten tonen aan dat het type v.i. geen invloed heeft op de mate van waardering van gevangenisstraffen in Nederland, wat niet in lijn is met de verwachting van de minister. De straflengte heeft wel invloed op de strafwaardering. Zoals verwacht wordt een langere straf geprefereerd boven een kortere straf. Opmerkelijk is dat de langere tenuitvoerlegging bij de nieuwe v.i. in vergelijking met de oude v.i. geen invloed heeft op de waardering, maar een langere opgelegde gevangenisstraf in vergelijking met een kortere gevangenisstraf wel. Een mogelijke verklaring hier-

44 Richardson 2011, p. 142.

45 Verhue & Nieuwenhuizen 2019, p. 27.

46 Een uitvoerige kwalitatieve analyse van de voorkeuren gaat het kader van dit onderzoek te buiten.

voor is de in het vignet benoemde maximale straf. In de delictsscenario's is de voor doodslag maximale straf van vijftien jaar benoemd om een realistisch beeld te schetsen. De langere gevangenisstraf van veertien jaar zit dicht tegen de maximale straf aan. Dit kan de neiging oproepen deze straf sneller te accepteren, omdat het wettelijk gezien bijna maximaal is. Dit kan ook verklaren waarom de participanten bij de casus met de langere gevangenisstraf zonder informatie over de v.i., de gevangenisstraf gemiddeld als 'precies goed' waardeerden. In de overige condities werd de straf gemiddeld als 'te laag' gewaardeerd. Er is geen interactie-effect tussen het type v.i. en de straflengte op de waardering van de gevangenisstraf gevonden. Naast de waardering van de opgelegde gevangenisstraf hebben de participanten met de casus zonder voorafgaande informatie over de v.i. aangegeven welk type v.i. hun voorkeur heeft. De verwachting was dat wanneer de twee regelingen *direct* met elkaar vergeleken worden, de nieuwe v.i. geprefereerd wordt boven de oude v.i., hetgeen overeenkomt met de resultaten van het onderzoek van het ministerie van JenV.⁴⁷ In ons onderzoek wordt dit resultaat bevestigd. Zoals eerder benoemd, is een dergelijke directe vergelijking van de v.i.-regelingen niet realistisch en wordt het door de minister beoogde effect van de nieuwe v.i. op de publieke opinie het meest valide onderzocht door het hier gehanteerde experimentele design.

In ons onderzoek vinden we geen steun voor het doel van de minister om met de nieuwe regeling meer geloofwaardigheid en legitimiteit van gevangenisstraffen te bewerkstelligen. De zorgen over ongewenste effecten van de nieuwe regeling blijven echter staan. Het levert in grotere mate ongelijke straffen op door de individuele afweging over het al dan niet toepassen van de v.i. die nu per definitie moet worden gemaakt. De regeling doet geen recht aan vergelding als strafdoel, omdat vergelding niet gelijk staat aan harder straffen. En als gedetineerden de mogelijkheid krijgen tot v.i., hebben zij maximaal twee jaar de tijd om te resocialiseren in de samenleving.⁴⁸ Kortom, de verandering van de v.i. heeft niet de beoogde effecten, maar kent wel veel bezwaren, waaronder de mogelijkheid dat de calculerende gedetineerde de twee jaar liever uitzit en hiermee zonder enige resocialisatie in de samenleving terugkeert.⁴⁹

Deze studie heeft een aantal beperkingen. In de gebruikte vignetten is een doodslagscenario beschreven. Op doodslag staat in Nederland een maximale gevangenisstraf van vijftien jaar (art. 287 Sr). Dit maakt het verschil in uitgezeten gevangenisstraf na aftrek van de v.i. tussen de twee stelsels relatief klein wanneer je dit bijvoorbeeld vergelijkt met de maximale gevangenisstraf van dertig jaar. Een groter verschil in de daadwerkelijk uitgezeten gevangenisstraf zou mogelijk wel invloed hebben op de strafwaardering.

Met het wetsvoorstel is niet alleen de duur van de v.i. aangepast. Voor elke gedetineerde moet zoals gezegd een individuele afweging gemaakt worden over het al dan niet toepassen van de v.i. In deze studie is enkel gekeken naar de invloed van de duur van de v.i. op de strafwaardering. Wanneer Nederlandse burgers expliciet

47 Verhue & Nieuwenhuizen 2019, p. 27.

48 *Kamerstukken II* 2018/19, 35122, nr. 4, p. 4.

49 Schuyt 2019, p. 11; Uit Beijerse e.a. 2018, p. 145.

ingelicht worden over de gewijzigde individuele afweging voor iedere gedetineerde, zou dit wellicht meer strafwaardering op kunnen leveren.

In de steekproef zijn vrouwen en hoogopgeleiden oververtegenwoordigd. Onderzoeksresultaten variëren voor wat betreft verschillen tussen mannen en vrouwen. Doorgaans zijn mannen wat punitiever dan vrouwen. Een effect van informatie en opleiding is goed gedocumenteerd in eerdere studies. Hoogopgeleiden zijn minder punitief dan laagopgeleiden.⁵⁰ Met de verandering van de v.i. wordt dus met name bedoeld op punitieve laagopgeleiden, die ondervertegenwoordigd zijn in deze steekproef. Daarnaast is gebruikgemaakt van sampling via sociale media. Dit samen beperkt de generaliseerbaarheid van de resultaten.

De participanten die een casusbeschrijving hebben gelezen waarin de v.i. werd toegepast, kregen hierbij geen uitleg over de v.i. Hierdoor hebben zij de v.i. mogelijk enkel gepercipieerd als een straffkorting, zonder dat zij zich bewust zijn van het beoogde resocialisatieproces. Hoewel dit een beperking is voor deze studie, hoeft dit niet te betekenen dat hiermee de verwachtingen van de minister bevestigd worden. Het tegenovergestelde kan worden verwacht. Wanneer mensen bewust worden van het belang van de resocialisatieperiode, en daarmee de potentie voor reductie van recidive, zou dit kunnen betekenen dat zij juist meer waardering opbrengen voor het oude stelsel. Een gedetineerde die geen of relatief korte v.i. krijgt, en hiermee zonder afdoende resocialisatieperiode terugkeert in de samenleving, zou juist voor ontevredenheid en onrust in de samenleving kunnen zorgen.

Bijlage 1

Vignet

- *Korte gevangenisstraf*

‘Het gaat al langere tijd niet goed met de relatie als Peter en Saskia ruzie krijgen. Na een woordenwisseling wordt het Peter te veel. Als Saskia nogmaals over geld begint, duwt hij haar op de grond. Saskia komt overeind en scheldt Peter uit, waarna Peter woest wordt. Hij pakt Saskia bij haar nek en wurgt haar zo lang dat ze bewusteloos raakt. Saskia overlijdt aan een gebrek aan zuurstof en bloed in haar hersenen. De rechter veroordeelt Peter voor doodslag (art. 287 Sr). De officier van justitie in de zaak eist een gevangenisstraf van 11 jaar. Peter krijgt van de rechter een gevangenisstraf van 8 jaar opgelegd.’

Indien oude v.i.:

‘In Nederland kennen we de voorwaardelijke invrijheidstelling. Dit betekent dat Peter na twee derde van zijn gevangenisstraf vrijkomt. Peter is na 5 jaar en 4 maanden vrij.’

50 M. van der Maden, M. Malsch & J. de Keijser, ‘De invloed van opleiding en informatie. Waarom wil de burger toch steeds dat rechters zwaarder straffen?’, *Trema* 2017, 5, p. 180-183.

Indien nieuwe v.i.:

‘In Nederland kennen we de voorwaardelijke invrijheidstelling. Dit betekent dat Peter 2 jaar eerder dan het eind van de opgelegde gevangenisstraf vrijkomt. Peter is na 6 jaar vrij.’

- *Lange gevangenisstraf*

‘Het gaat al langere tijd niet goed met de relatie als Peter en Saskia ruzie krijgen. Na een woordenwisseling wordt het Peter te veel. Als Saskia nogmaals over geld begint, duwt hij haar op de grond. Saskia komt overeind en scheldt Peter uit, waarna Peter woest wordt. Hij pakt Saskia bij haar nek en wurgt haar zo lang dat ze bewusteloos raakt. Saskia overlijdt aan een gebrek aan zuurstof en bloed in haar hersenen. De rechter veroordeelt Peter voor doodslag (art. 287 Sr). De officier van justitie in de zaak eist een gevangenisstraf van 11 jaar. Peter krijgt van de rechter een gevangenisstraf van 14 jaar opgelegd.’

Indien oude v.i.:

‘In Nederland kennen we de voorwaardelijke invrijheidstelling. Dit betekent dat Peter na twee derde van zijn gevangenisstraf vrijkomt. Peter is na 9 jaar en 4 maanden vrij.’

Indien nieuwe v.i.:

‘In Nederland kennen we de voorwaardelijke invrijheidstelling. Dit betekent dat Peter 2 jaar eerder dan het eind van de opgelegde gevangenisstraf vrijkomt. Peter is na 12 jaar vrij.’

Uitleg v.i. indien geen voorafgaande informatie over v.i. in de casus

‘In Nederland kennen we de voorwaardelijke invrijheidstelling (v.i.). Dit betekent dat de opgelegde gevangenisstraf niet volledig uitgezeten wordt, maar dat een dader eerder vrijkomt. Door middel van de v.i. wordt gewerkt aan de terugkeer in de samenleving. In de periode van de v.i. heeft de dader voorwaarden waar hij/zij zich aan moet houden en wordt hij/zij gecontroleerd door de Reclassering. Als hij/zij zich niet aan deze voorwaarden houdt, moet de resterende periode van de gevangenisstraf worden uitgezeten. De v.i. stopt als de termijn van de opgelegde gevangenisstraf is verstreken. Vanaf 1 mei 2021 verandert de v.i. In de oude regeling komen gevangenen na twee derde van de gevangenisstraf vrij. In de nieuwe regeling komen gevangenen maximaal 2 jaar eerder dan het einde van de gevangenisstraf vrij.’